

Kereskedelmi és folyó fizetési mérleg folyamatok Kelet-Európában

Az elmúlt időszakban két jelentősebb tényező határozta meg a kereskedelmi mérleg egyenlegének alakulását a közép- és kelet-európai gazdaságokban. Az egyik a lassú globális növekedés és ezzel párhuzamosan a kelet-európai termékek iránt a fejlett gazdaságokban mérséklődő importkereslet, amely az egyes gazdaságokat eltérően érintette, függően az export termék és földrajzi szerkezetétől, valamint az ár- és költség-versenyképesség alakulásától. A fejlettebb kelet-európai gazdaságokban ugyanakkor az export növekedésének mérséklődése nyomán az import is mérséklődött, közvetlenül az export magas importtartalma, közvetve pedig a GDP és a belföldi kereslet lassuló növekedése miatt.

A kereskedelmi mérlegek kisebb romlásának másik oka a belföldi kereslet növekedése, amelynek szerkezete és ennek megfelelően fenntarthatósága eltér az egyes gazdaságok között. A gazdaságok többségében a belföldi kereslet növekedésében a magán- és közösségi fogyasztás bővülése játszotta a döntő szerepet, ugyanakkor a balti gazdaságokban, Szlovákiában, Bulgáriában és Csehországban a magánberuházások növekednek kiugróan dinamikusán.

Táblázat 1. A kereskedelmi mérleg GDP arányos egyenlege

	1998	1999	2000	2001	2002*
Közép-Európa					
Csehország	-4,5	-3,5	-6,2	-5,8	-5,3
Magyarország	-5,8	-6	-3,8	-3,9	-5
Lengyelország	-8,7	-9,3	-8,4	-6,6	-6,9
Szlovákia	-11,5	-6,5	-4,8	-10,7	-10,1
Szlovénia	-4	-6,2	-6,2	-3,2	-3,2
Baltikum					
Észtország	-21,4	-17,2	-16,0	-14,6	-15
Lettország	-18,6	-15,4	-15,0	-17,8	-16,5
Litvánia	-23,5	-24,0	-14,7	-9,3	-9
Délkelet-Európa					
Bulgária	-3,1	-8,7	-9,5	-12,6	-11,8
Horvátország	-17,7	-17,4	-18,35	-20	
Románia	-6,3	-3,2	-4,5	-7,5	-7,5
FÁK					
Oroszország	6,5	17	25,1	16,1	8,9

Ukrajna	-4,2	-0,9	1,9	0,5	0,2
---------	------	------	-----	-----	-----

A kiváltó-okokban jelentkező eltérések következtében a régió gazdaságait a kereskedelmi mérleg alakulása alapján három eltérő csoportba lehet osztani. A közép-európai gazdaságokban a kereskedelmi mérleg hiánya összességében alig változott, esetenként enyhén csökkent, köszönhetően az export és az import növekedési üteme között fennálló pozitív és alig változó résnek. Ezekben a gazdaságokban a kereskedelmi mérleg egyenlegének alakulását elsősorban a lassuló növekedés közvetlen és közvetett hatásai magyarázzák: az export növekedési ütemének exogén okok miatt bekövetkező mérséklődését az import még erőteljesebben lassuló növekedése kísérte.

Az említett mintától csak Szlovákia tért el, ahol a belföldi kereslet (különösen a közvetlen külföldi tőkebefektetések által ösztönzött beruházások) erőteljesen bővült, és kisebb mértékben a Cseh Köztársaság, ahol szintén a közvetlen tőkebefektetések erőteljes beáramlása tartotta az export növekedési üteméhez közeli szinten az importkereslet bővülését. Lengyelországban a kereskedelmi mérleg egyenlegének javulása mögött elsősorban a lanya belföldi kereslet áll, míg Szlovéniában a beruházások lassuló növekedése, amely rendkívül érzékenyen reagál a külső konjunktúra változására.

A balti gazdaságok alkotják a legheterogénebb csoportot a kereskedelmi mérleg alakulása szempontjából. A legnyitottabb gazdaság Észtország általában a közép-európai mintát követi: tavaly az export csökkent, miközben a megelőző évben még több mint 30%-kal bővült, de ezt az importkereslet hasonló mértékű visszaesése követte (2202-ben azonban az export és az import is már közel 10 százalékkal bővülhet).

A másik két gazdaságban a kereskedelmi mérleg eltérően alakult és jelentősen hiányt halmoztak fel a gazdaságok. A kereskedelmi mérleg eltérő alakulásának egyik oka, hogy kisebb nyitottságuk és eltér kereskedelmük földrajzi szerkezete az észttől, és ennek megfelelően őket kevésbé érintette a külső körülmények kedvezőtlenebbé válása az elmúlt években. A másik eltérés, hogy szemben Észtországgal a belföldi kereslet erőteljesen bővült és ez az importkereslet gyors növekedésében csapódott le.

A délkelet-európai gazdaságokban alakul a kereskedelmi mérleg legkedvezőtlenebbül, mert itt mind az export növekedése, mind az import alakulása eltér az első két csoporttól. Ezen gazdaságok exportjának növekedése erőteljesen lassult 2001-ben és ez a folyamat idén

is jelentkezik. Ebben szerepet játszik az export alacsony versenyképessége és erőteljes függése a ciklikus tényezőktől, valamint az export földrajzi szerkezete is: pl. a román és bolgár exportban meghatározó súllyal szerepel Törökország, ahol a valutaválságot követő termelés és kereslet csökkenése jelentősen mérsékelte az importkeresletet. Ezen gazdaságok exportja érzékenyebb a külső importkereslet változására és az EU importkereslet csökkenése erőteljesebb negatív hatással volt az export növekedésére, mint a közép-európai gazdaságokban.

Táblázat 2. Az export százalékos változása 1998-2002 között

	1998	1999	2000	2001	2002*
Közép-Európa					
Csehország	13,4	6,5	17,1	12	7,1
Magyarország	16	13,1	21,8	9,1	5,4
Lengyelország	10,4	-8,1	23,2	10,8	5,5
Szlovákia	11,5	-4,7	16,7	6,5	6,4
Szlovénia	6,7	1,7	12,7	6,2	4,2
Baltikum					
Észtország	18,5	-4,6	30,7	-2,1	7,5
Lettország	9,4	-6,1	12,7	7,6	6
Litvánia	-2,9	-16,4	12,9	20,8	7,5
Délkelet-Európa					
Bulgária	-12,4	-4,7	19,4	11,7	5,6
Horvátország	8,87	-5,25	3,00	2,00	
Románia	5,9	10,8	23,9	10,6	6,3
FÁK					
Oroszország	-15,8	0,8	40	-2,3	-12,7
Ukrajna	-13,5	-8	20,1	5	4

Az export lassuló növekedésével szemben a belföldi kereslet a gazdaságok többségében növekszik. Ezt Bulgáriában a beruházások rendkívül erőtelje növekedése okozza, amiben a közvetlen tőkebefektetések növekedése, valamint a korábban elhalasztott magánberuházások bővülése jelentkezik, Romániában a lazuló jövedelem- és fiskális politika miatt bővülő magán és közösségi fogyasztás, míg Horvátországban az említett tényezők együttesen. Ennek eredményeképpen az export mérséklődő ütemű növekedését Románia kivételével az importkereslet gyorsulása kísérte, ami a kereskedelmi mérleg hiányát magas, GDP arányosan esetenként kétszámjegyűre növelte.

A kereskedelmi és a folyó fizetési mérleg alakulása Oroszországban és Ukrajnában eltér a már elemzett három csoporttól, mert a két gazdaság kereskedelmében meghatározó

súlya van a nyersanyagok exportjának és így a kereskedelmi mérleg egyenleg döntően a cserearányok változásának függvénye. Az export 2000-ben megfigyelt erőteljes növekedése 2001-ben megfordult és Oroszországban és kisebb mértékben Ukrajnában is 2001-ben és 2002-ben az export csökkenése várható az olaj- illetve a nyersanyagárak számukra kedvezőtlen alakulása miatt.

A két gazdaság az exogén körülmények kedvezőtlenebbé válására eltérően reagál, mert az import az exporttal összehangban lassult Ukrajnában, míg Oroszországban jelentősen növekszik, köszönhetően elsősorban a reáljövedelmek bővülés emiatt növekvő magánfogyasztásnak. A korábban jelentős kereskedelmi és folyó fizetési mérleg többletek 2002-ben tovább apadnak: így Oroszországban az export 2002-ben még jobban mérséklődik, mint tette 2001-ben és ez a korábbinál jóval kisebb kereskedelmi és folyó fizetési mérleg többletet eredményez.

A kereskedelmi mérleggel szemben a folyó fizetési mérleg egyenlegekben kisebb változás jelentkezik kivéve azon gazdaságokat, amelyekben erőteljes a belföldi kereslet bővülése: a térség gazdaságaiban Szlovákiát, Litvániát és Romániát leszámítva a folyó fizetési mérleg egyenlege 2001-ben alig változott a megelőző évhez képest és nem várható jelentősebb változás 2002-ben sem. A változatlan egyenleg mögött elsősorban a kedvező, esetenként javuló kereskedelmi mérleg egyenlege áll, amelynek döntő szerepe van a folyó fizetési mérleg egyenlegének alakításában.

Ez alól kivételt csak Észtország és Horvátország képez, ahol erőteljesen elválík egymástól a kereskedelmi és folyó fizetési mérleg egyenlege, de itt a kedvezőtlen kereskedelmi egyenleget semlegesíti a szolgáltatásokból eredő többlet. A folyó fizetési mérleg egyenleg most sokkal kedvezőbb, mint a korábbi években azokban a gazdaságokban, ahol jelentős hiány volt (Lengyelország vagy Horvátország), növekvő mértékű azokban a gazdaságokban amelyek kötött árfolyamrendszert alkalmaznak (Baltikum és Bulgária) és növekszik ott is, ahol jelentős a közvetlen tőkebefektetések növekedése miatt a magánberuházások bővülése (Csehország, Szlovákia), vagy a jelentős jövedelemkiáramlás miatt a fogyasztás bővülése (Magyarország, Románia).

Táblázat 3. A folyó fizetési mérleg GDP arányos egyenlege

	1998	1999	2000	2001	2002*
Közép-Európa					
Csehország	-2,3	-2,9	-4,7	-4,7	-4,5
Magyarország	-4,8	-4,4	-3,3	-2,2	-3,5

Lengyelország	-4,3	-7,5	-6,3	-4	-4,3
Szlovákia	-10,4	-4,9	-3,7	-8,8	-8,1
Szlovénia	-0,8	-3,9	-3,4	0	-0,2
Baltikum					
Észtország	-9,2	-4,7	-6,4	-6,5	-6,8
Lettország	-10,6	-9,7	-6,9	-10,2	-9,4
Litvánia	-12,1	-11,2	-6,0	-4,9	-3,7
Délkelet-Európa					
Bulgária	-0,5	-5,5	-5,9	-6,9	-6
Horvátország	-7	-6,9	-2,8	-3	
Románia	-7,2	-4,2	-3,7	-5,9	-5,5
FÁK					
Oroszország	-0,5	12,3	18,4	11	4,5
Ukrajna	-3	2,6	3,9	3,4	1,1

A folyó fizetési mérleg egyenlegének alakulása 2001-ben és a várható változások a 2002-ben két jelentősebb szerkezeti elmozdulásra hívják fel a figyelmet. Az egyik a szolgáltatások egyenlegében jelentkező többlet enyhe növekedése, amely elsősorban a növekvő turisztikai bevételhez, illetve transzfer-jellegű fizetésekhez kapcsolódik. A szolgáltatások növekvő többlete jelzi a szektorban az elmúlt években bekövetkezett modernizálódás hatását.

A másik fontos szerkezeti tényező a közvetlen tőkebefektetések növekvő hatása a folyó fizetési mérleg egyenleg alakulására. Az egyik tényezőt már említettük: azon gazdaságok amelyekben jelentős volt a közvetlen tőkebefektetések növekedése a beruházások bővülését tapasztalták, ami kihatott az importkereset és ezen keresztül az egyenleg alakulására.

Másfelől a közvetlen tőkebefektetések nagyságának és állományának növekedése a profitrepatriálás korábban Magyarországon is megfigyelt növekedéséhez és a jövedelemegyenleg szerepének felértékelődéséhez vezetett számos gazdaságban. Azon gazdaságok, ahol az elmúlt 2-3 évben jelentős közvetlen tőkebefektetés érkezett (Csehország, Bulgária, Szlovákia) növekvő mértékű kiáramlással szembesülnek a jövedelemegyenlegen belül hasonlóan az ezt már korábban megtapasztalt Magyarországhoz, Lengyelországhoz és Észtországhoz. Azonban a közvetlen tőkebefektetések növekedésében élen járó gazdaságok a leírt folyamatok elején vannak csak és ezért jelentős folyó fizetési mérleg hiánnyal kell szembesünniük, hacsak nem javul jelentősen a kereskedelmi mérleg egyenlege.

ICEG Európai Központ